

EGY DRÁMA TÁRSADALMI ELŐZMÉNYEI ÉS UTÓÉLETE

(Székfoglaló a Széchenyi Művészeti Akadémián)

1970 május 23-ának estéjén ott kuporogtunk a Pesti Színház erkélyének lépcsőjén, és feszülten figyeltünk a színpadra és a nézőtérre. Az előadás pontosan gördült, a publikum remekül reagált, Várkonyi Zoltán mellettem ült, időnként megszorított a karomat – jó, jó... - mondta palástolatlan izgalommal, noha biztos volt a dolgában, most mégis örült, hogy nem tévedett, amikor magához ragadta az Adáshiba rendezését. Még ott, ültében is, sugalló erejével szinte vezényelte az előadást. Megható volt, hogy öreg színházi róka létére még ennyire tudott lelkesedni, ennyi tűz lobogott benne az ügy iránt. - Na, jól van! – ugrott fel az utolsó szavak után kitörő tapsnál. – Gyere! – és vitt előre, fel a színpadra, futott, alig bírtam követni....

Előző nyáron kötöttem szerződést a darabra - pontosabban egy darabra, amiben - mint a dramaturgián mondták, jó volna, ha két nagy öregnek, Bulla Elmának és Páger Antalnak lenne alkalmas szerepe. Két színházi munkám, bemutatóm után ez ígérkezett harmadiknak, most is abban a kivételes helyzetben voltam, mint 1963-ban a Nemzetiben, ahol dramaturg ösztöndíjasként vártak tőlem egy darabot, vagy 1968-ban, amikor az akkor már a Madách Színház rendezőjeként Lengyel György bízott közös munkára. Az Életem, Zsóka, és az Ördöghegy után a Vígszínház bizalmát élveztem, de a várakozásuk ellenére a 69/70-es évad kezdetére más munkáim, és egyéb akadályoztatásom miatt nem tudtam teljesíteni a vállalásomat. Magyarán, a leendő darabból egy sort sem írtam, ráadásul megbetegedtem, operáltak, és amikor lábadoztam, akkor vettem számba, hogy tartozom a Vígnek. (Szó szerint is, mert felvettem 4000.-ft megírási előleget.)

Volt egy szinopszisom, arra kötöttük a szerződést, amiben nagy vonalakban leírtam, hogy a történet egy családban zajlik majd, ahol a különböző korosztálybeliek viselkedésében megmutatkozik a magyar társadalom különböző korszakainak kiábrándultságot keltő hatása, amiből csak a legfiatalabb gyerek, mint a mesékben a legkisebb királyfi, próbál kiutat találni.

Hát nem valami egetverő ötlet, de a szinopszis műfaját soha nem kedveltem, az ember okoskodva leír valamit, amit úgysem tud használni, legalábbis én nem, mert nem készítek tervet, vázlatot ami megköti a kezem, a mű létrejötte attól függ, megtalálok-e, mint a zeneszerzők, egy kezdő akkordot, ami aztán variációiban felépíti a darabot. De igazán nem is a szinopsziszra kaptam a bizalmat. Előzőleg ugyanis volt egy lírai-abszurd rádiójátékom, az *Albérlet és filodendron*, aminek főszerepét Tahi Tóth László játszotta, a felvételen jelen volt Marton László, voltaképpen ő bízta fel Radnóti Zsuzsát, a Vígszínház dramaturgját, hogy kérjenek tőlem hasonló tónusú darabot. Ez hatvankilencben volt, izgatott a hatvanas évek második felének légköre, a különös minőségű konzolidáció, az önzés és a vele járó elidegenedés, amit Csehov tokbabújtságnak nevezett. Annyi keserves esztendő múltával,

beleszámítva a háborús időket is, a prosperitás halvány jelei mutatkoztak, és ez meglepetésszerűen hatott a társadalomra. Hiszen a századforduló idején született generációk jószerevével csak keserves korszakokat élhettek át, két szörnyű világháborút, az első után a tragikus békediktátumot, az örökösen változó, és rendre gyűlöletet szító rezsimeket, zavaros ideológiákat, hamis illúziókat, s néha egy pillanatra felcsillant is a reményt, csakhamar semmivé foszlott. Az ötvenes években a nagy hangon hirdetett társadalmi egyenlőség az egyenlő nyomorban és rettegésben nyilvánult meg, s ha 57 után, a kialakuló, bár hamis konszolidációban a politika, a diktatúra enyhülni látszott is, noha a háttérben még sokáig működött a megtorlás, de a beletörődés a helyzetbe a megnyugvás látszatát keltette, ám be voltunk kerítve, nem utazhattunk szabadon, nem járhattuk be Nyugat gazdag országait, nem élvezhettük a technika XX. századi áldásait. .

És akkor, a hatvanas évek vége felé egyszer csak kezdett változtatni minden. Hallottunk róla, hogy ez is, az is gépkocsit vett (vagyis gépkocsit igényelt és kapott hosszú várakozás után) paragon hagyott telket vásárolt, amire hétvégi házat húzott fel, építkezésbe kezdett, öröklakás után nézett... Persze ez nem máról holnapra történt. De mozgásba lendült az élet, adni-venni lehetett szabadabban, mint addig, a falu is kezdett magához térni. Ha nem is a közösbe vitt földeken, de a háztájiban szorgos munka folyt, igaz, csaknem a könnyörtelen önkiszákmányolásig. A szerződéses állattenyésztés pénzt hozott, tenyérnyi birtokán a magyar paraszt kamatoztatta tehetségét. A jövedelemmel ugyan nem lehetett jövőt építeni, földet nem vehetett a gazda, de a pénznek apránként mégis becsülete lett. Már nem csak arról volt szó, hogy a kereset „megélhetéshez kevés, éhenhaláshoz sok”, kuporgatni lehetett autóra, sokan úgy tartották, inkább lógjon ki a fenekük a nadrágból, de ott feszíthessenek büszkén a volán mögött. Státuszkérdés lett, mint az őserdei népeknél a nyakba akasztható tükörcserép.... Ma már nevetségesen hangzik, de ez volt a helyzet a fridsiderrel is. Kinek jutna ma eszébe fennakadni azon, hogy hűtőszekrényt akar a háztartásban? De akkoriban szinte jelképe lett a bűnös *elkispolgárisodásnak*. Ideológusok foglalkoztak a jelenséggel, a nép ugyan mit sem törődött velük, csak azt nézte, hogyan juthat hozzá az élelem higiénés tárolásához. A savonarolai átok azonban a korszak romlásának tünetét látta benne, el is nevezte fridsider-szocializmusnak.

Micsoda ostoba szemlélet volt ez?! Pedig az emberek azt gondolták, miért kell nélkülöznünk mindazt, amit a Lajtán túl élők már régóta élveznek technikában, iparcikkekben, jólétben? A szerzést inspirálta a már gyakoribb kitekintés, a szegényes, de mégis megvalósítható nyugati turista utak, utazások. Másutt, fejlettebb országokban a civilizáció apródonként tette kényelmesebbé a létet, mi pedig most mindent egyszerre akartunk, de kárhozatható-e az a katona, aki hadifogságból hazatérve első otthoni ebédjén mohón lát neki az ételnek? Hamarjában pótolni akartunk mindent, és felborult a fontossági sorrend. Voltak óvatosak, mondván, a konjunktúrának nincs biztos alapja, továbbra is minden bizonytalan. A szkeptikusoknak többé-kevésbé igazuk volt, bár a kulcsín kezdett tetszetős lenni. Nyaralók épültek, vaskerítések és díszes kapuk emelkedtek a birtokok védelmére, villák nőttek ki a földből utcát képezve a zöldövezetekben. Butikok nyíltak és önelszámoló üzletek, a

gebinesek busás haszonhoz jutottak, pénz pénzt fialt. Az állami szektorban élők továbbra sem tudtak gondtalanul megélni, „nem érek rá pénzt keresni, dolgozom” –hangzott a keserű sóhaj, aminek az ellenkezője pedig az volt, hogy „nem megyek állásba, mert pénzt kell keresni”. Ez meglehetősen furcsán hangzott a szocialista társadalomban, ahol nem is olyan régen köztulajdonba vettek mindent, a családi házakat államosították, elűzték a kisiparost a műhelyéből, ahol a kollektívizmusa volt a jövő, ahol a tovább tanulni óhajtó gyermek letagadta apja kereskedő múltját, most magánvendéglők nyíltak, manökenek butikjai kínálták a drága árút, iparosok jutottak kiváltságos helyzetbe a magánszektor révén. Mindennek azonban nem a felragyogó szabadság volt a magyarázata, inkább egy kényszerű lazítás, szelep a feszültség némi kieresztésére, népbolondítás, hogy lám, itt is jó az élet, nem csak Nyugaton. Az állapotból azonban nem lehetett haladás, a kereskedő nem gondolhatott a jövőre, nem alapíthatott virágzó üzletházat, a jövedelmet tanácsos volt felélni, ezért hát mindenki „kirabolta” önmagát, hogy legalább addig éljen jól, amíg lehet (amíg engedik.) Az anyagiasság lett a hit, amely minden mást pótol, minden más hitet, amit a történelem már amúgy is elrabolt az embertől. Az anyagiasság persze önzővé tesz. Megöli az egymás iránti figyelmet, irigységet szül, kicsinyessé tesz, önzővé változtat.

Így alakult itt az élet a hatvanas években. És akkor végszóra a televízió is megjelent.

Nagyjából erre az időre tehető a televízió elterjedése. A lakások főhelyére kerültek az otrombán nagy készülékek (robbanásveszélyes képernyőikkel) és a kékesen villódzó fényük az alkony leszállta után betöltött minden otthont. A család apraja-nagyja már a vacsoráját is a tévé előtt költötte el, a sötét szobában, a bemondónők, a hírmagyarázók, riportalanyok és riporterek, külföldi államfők, ENSZ –képviselők, királyok, köztársasági elnökök, rablógyilkosok és dzsungelharcosok társaságában. Aztán a párálló teák vagy jéghideg sörök kortyolgatása közben, fotelok mélyébe süppedve, vagy a konyhából behozott hokedlin kuporogva a magyar honpolgár láthatta a sorozatokat vagy a mindennél fontosabb krimiket. A híradóknak nem hitt, a táncdalfesztiválnak drukolt. Köztudott volt, hogy főidőben nem illett hívatlan vendégként betoppanni az otthonokba, vagy ha mégis jött valaki, nagy püsszegések közepette szorítottak neki helyet a nagy szeánszban. A televízió betetőzte azt, ami a javak szerzésével elkezdődött, egy eszköz, amit a szolgálatunkra találtak fel, rabságba ejtett minket. Megsejtettük benne a mákonyt, és éppen erre volt szükség, nehogy a gondokba merüljünk, de főleg ne a gondolkodásba! Helyzetünk alapos elemzése, sorsunk vizsgálata helyett bódítsuk el magunkat estéről estére....

Amikor tehát az évtized utolsó esztendejének végén a Vígszínház darabot kért tőlem, valamit erről szerettem volna elmondani. Ez persze csupán elmélet volt, a szinopszisban is csak annyi szerepelt, hogy egy családról lenne szó, de azt még nem tudtam mi lenne a cselekménye. Mint említettem, késtem a munkával, de nem halogathattam, 1970 januárjában két hétre beutalót kértem az Irodalmi Alaptól a nagymarosi alkotóházba, hogy tető alá hozzam a darabot. Fogtam a táská írógépet, meg egy csomag papírt, és beköltöztem a komp közelében lévő ház egyik, Dunára néző szobájába, amiben íróasztalon, ágyon kívül csak egy

olajkályha volt a sarokban, de nem is kellett más, a házban teljes ellátást kaptam, akkoriban potom pénzért. Hideg téli napok voltak, nyugtalan sétákat tettem a parton, mert kezdett idegesíteni, hogy talán feleslegesen jöttem, nem fog beindulni a munka. Már eltelt két-három nap, amikor, mint előző este is a vacsora után, szokás szerint az ebédlőben maradván néhányan néztük a tévét, s nekem hirtelen megvilágosodott, hogy a szinopszisban említett család tagjai ugyanígy ülnek a sötét szobában a kékes fény előtt minden este, felpattantam, felmentem a szobámba, a gép elé ültem, és rövid koncentráció, mondatok próbálgatása után elkezdtem írni azt a dialógust, amivel, s ahogy kezdődik a darab. Szeretném, ha elhinnék, hogy még akkor sem készítettem a továbbiakra vázlatot, az alakok - Bódog, Bódogné, majd aztán többiek – megteremtették magukat.

Hubay Miklós tette fel a kérdést Az ember tragédiája kapcsán, hogy vajon honnan volt tudása, élménye Madáchnak a Tragédia utolsó színeihez? Mert az előzőkhöz ott volt a Biblia, a történelem, de a falanszterhez vagy az Úrhöz honnan merített? A drámából – adta meg a választ. A saját darabjából. Mert ha elkezdődik egy konstrukció, akkor az létrehozza a saját rendszerét, és felépíti önmagát. Létrejön a darab logikai rendszere. Ezt tapasztaltam magam is írás közben. Másként nem történhetett, hogy az első dialógusoktól számítva nyolc nap alatt elkészültem. (Valamikor Leningrádban járva láttam a Péter-Pál erődben Gorkij celláját, ott olvastam egy feliraton, hogy itt írta öt nap alatt a Nyaralókat. Eszembe jutott ez, noha nem volt szándékomban versenyezni.) Közben szüneteket is tarthattam, mert a folyamat lendületét a pauza nem akasztotta meg. Különös biztonsággal haladtam szereplőről szereplőre, párbeszédéről párbeszédre. Aki ismeri az Adáshiba dialógusait, a logikai bukfeneket, az egymás mellett-elbeszélést, az értetlenkedéseket, sejtheti, hogy azokat nem lehetett kimódolni, a közhelyek abszurdítását maguk a megéledt figurák teremtették. Az alakok magatartását, gondolkodását a hatvanas évekről elmondott életérzés, közgondolkodás vezette, az a silány kulturális, szellemi színvonal, ami a kort jellemezte, és amit a magyar történelem produkált az egész XX. században. (Is!) Ha megvannak a figurák, és ha megvan (zenei példával) az a néhány hang, a témát megadó akkord, akkor az alakokra lehet bízni, hogy erőszakos írói beavatkozás nélkül eljussanak oda, ahová szeretném. Márpedig azt szerettem volna, hogy kiderüljön: apa és anya, a Bódog házaspár annyi hitet és hitetlenséget élt át a mi kis magyar történelmünkben, hogy már semmit sem tudnak készpénznek venni, ezért aztán semmi igazságot, semmi értelmes útravalót nem tudtak átadni gyermekeinknek, és ezt leginkább a legidősebb, (Vanda) sínylette meg, hiszen fogódzok nélkül teng-leng az életben. Fiúk, Dönci már nem is várt tőlük semmit, elragadta a merkantil világ, és öntudatlan boldogságban él locsi-fecsi feleségével, Sacival. Csak a legkisebbik, az egyetemre járó Imrus keresné a másfajta, tartalmasabb létet, de nehezen tud eligazodni a zavarossá vált világban, hiszen ő sem kapott biztos útravalót, éppen ezért csodálkozik rá arra, amit albérlőjüktől, Emberfitől hallott, újdonság számára, hogy megváltó eszme is lehetséges. Elfogja a rajongás, ahogy a technikai vívmányok iránt is. Kapóra jött nekem az 1969-es Holdra szállás, az amerikai Armstrong útja, hogy majd a misztikus csodákkal mellett a technika csodáját is megmutathassam, amiben Imruson, a fiún kívül, rossz tapasztalati révén cinikussá válva senki sem hisz, ahogy a társaságukban megjelenő

Emberfi (voltaképpen Jézus Krisztus) biblikus csodáiban – kinyilatkoztatásaiban – sem. Jézus alakja már több írásomban is foglalkoztatott, az ő emberi megjelenését sokszor állítottam szembe a hitetlenséggel. A darabban szükségem volt egy olyan személyre, akiről a néző minden magyarázat nélkül tudhatja, milyen pozitívumokat, elveket képvisel. Továbbá az a képtelenség, miszerint itt senki sem ismeri fel, a kor emberének szellemi tompultságát, a szakralitással szembeni teljes tudatlanságát jellemezheti. A tévzésre bekéredzkedő szomszéd (Szűcs úr) a hatvanas évek szokását hozza amellelt, hogy a szükséges untermán szerepet tölti be. Az ő bénaságát „gyógyítja meg” szavaival Emberfi (Kelj fel és járj) amit Imruson kívül senki sem respektál, ahogy a kánai menyegzőt idéző, a víz átváltoztatását borra is elgatelizálják. (Ó, ma már mindenből csinálnak bort!)

Komédia, keserű komédia, írtam műfaji megjelölésnek a cím alá. És azt is, hogy történik napjainkban, sajnos.

Várkonyi Zoltán szerette a darabot, január végén adtam át, és már májusban bemutatta. Meg kell mondanom, hogy a címét is ő adta. Akkoriban ugyanis divat volt hosszú címeket adni, s minthogy a darab végén Imrus kiábrándultan otthagyja a családot, menet a bőrdöngye mellett vitt sálját lejtve a földön hagyja, a mama csak azon sopánkodik, hogy azt ilyen hűvös, őszi időben nem vitte magával, amikor olyan kényes a torka! s nem azon, hogy vélhetőleg végleg elment. Ó, vidd csak szépen a sálat is – adtam elsőre ezt az ironikusan hangzó címet. Várkonyi rácsapott a kéziratra: - A darab jó, de a cím... -és megmondta milyen. Csinál benne Emberfi egy adáshibát, hogy végre rá figyeljenek, megállítja a tévét, hát legyen az amúgy is több értelmű Adáshiba a cím. De hiszen, mondtam, ha ezt olvassák a műsorban, azt hiszik, zárva a színház, de ő csak nevetett. Bíz rám! És ebben is, mint sok mindenben igaza lett. Egyébként bárhol a világban játszották, mindig ugyanezt a címet adták neki, vagyis azt, amit az illető országban a műsor megszakadására kiírnak a képernyőre. Radnóti Zsuzsával, a darab dramaturgjával átnéztük a kéziratot, megbeszéltünk néhány kisebb javítást, a megőrzött első példányon látható, hogy igazán nem sokat kellett cizellálni, aztán máris átadhattuk szerepezésre. Elkezdődtek a próbák.

Csodálatos lett a szereposztás: valóban Bulla Elma és Páger Antal is kapott szerepet, a Bódog házaspárt alakították. Mellettük Béres Ilona, Halász Judit, Tahi-Tóth László, Erneyi Béla, Kozák László és egy fiatal színész, Kiss István játszottak. Várkonyi remek tempót diktált, nem viselte el, ha csökkent a színpadi történés. Emlékszem, a bécsi bemutatón vele ültem a páholyban, figyelte Eric Margo rendezését (s közben megjegyezte, hogy igazán lehetne jogvédelem a rendezésre) – és amikor Vanda-Saci-Dönci hármására került sor az első rész végén, ami a testvérek közötti beszélgetés, felpattant, hogy odakinn elszívjon egy cigarettát, mondván: ezt a tempót a saját rendezésemben sem bírom látni! Zseniális színházi ember volt!

A Pesti premier után ősszel már Veszprémben mutatták be az Adáshibát, és utána sorra a vidéki színházban, 71 februárjában pedig Finnországban, a Helsinki Nemzeti Színházban volt az első külföldi bemutató, aztán csakhamar a környező országokban, de játszották Törökországban, Görögországban is. A Szovjetunióban eleinte csupán a Balti államokban engedélyezte a moszkvai minisztérium, csak később tört meg a jég, és akkor került színre Moszkvában és Leningrádban és másutt, Malihina Eléna fordításában.

Kérdezték, mit szólok a külföldi sikerekhez. Azt mondtam, az írónak ez öröm, de az ember keserűen tapasztalhatja, hogy ezek szerint mindenütt ilyen az élet felületessége, az elidegenedés...

Minthogy számos előadása volt, és természetesen többféle rendezői felfogásban, hol erősebben komédiázva, hol az abszurdhoz közelítve, hol a keserű igazságát kiemelve, ezért inkább színházi előadástól függetlenül a darab figuráit jellemezném. Ezek a jellemzések utólagosak, mintha egy mérnök, miután felépítette a hidat egy folyó felett, rekonstruálná létrejött mozzanatait. A nevek kétségtelen beszélő nevek, a Bódog a boldogból, Emberfi az Emberfiából, és az is, hogy Krisztosznak is nevezi magát, írói fogás amiatt, hogy majd görög menekültnak nézhessék. Úgy véltem, a Vanda névben rejlik valami erős nőiség, sőt érzékiség, olyan teremtés, aki céltalan és magányos, de vágyik az értelmesebb létre és szerelemre, de az életre nem kapott eligazodást senkitől. Fivére neve, a Dönci kerekded képzetet kelt, úgy érte, hogy számára kerek a világ, beilleszkedett már a merkantil világba, életfelfogása felületes, és ebben ő áldozat is, mert a körülötte lévő társadalom tette beszűkültté. Saci, a felesége egy kis locsi-fecsi akarnok, az a fajta, akinek fogalmas sincs, mi zajlik körülötte, de nincs is rá igénye, a kor ártatlan, a szellemi parlagon vegetáló gyermeke. Szűcs úr, a bénaságban szenvedő, kerek székbe kényszerült szomszéd, vendég az esti tévészéshez, majd ő lesz az, aki ugyan megtapasztalhatja megváltását a szenvedéstől, de észre sem veszi azt, ahogy a többiek sem, hiába történik csoda, csak Saci méltatlankodása a reagálás: „Nem ugráljon már annyit, Szűcs bácsi!” Emberfit bántja ez az értetlenség, csak Imrus lelkesedik, az ő lelkesége végül túlszárnyalja Emberfiét is, aki - ez itt nem alkalmas közeg a csodákra, - fakad ki végül, amikor már sem tettei, sem a hozzájuk intézett szavai nem hatnak rájuk. Hiszen nem csak a közeg, a tévé előtt ülő család fásult és hitetlen, az eszme is fáradt, az eszmének sincs ereje a megváltáshoz. Imrus nem akarja ezt elfogadni, nem akarja az ilyen életet, s ha Emberfi beletörődik is a kudarcba, ő nem, ő megy, hogy megkeresi az értelmes életet. Csak Vanda érti meg, mi történt, sírva nevet és nevetve sír ekkora értetlenség láttán, mire az apja, Bódog, aki, és ez ugyancsak kortünet, frázisokkal old meg minden, most felcsattan: Mi olyan nevetséges itt?! Vanda! Mi az isten csudája olyan nevetséges itt?...

A darab a közönség soraiban mindig nagy nevetéseket vált ki, a komédia-jelleg érvényesül, de a végére, sokszor tapasztaltam, ez a nevetés olyanná válik, mint Vandáé. Elég sok előadást láttam, főleg az első időkben, amikor egyrészt itthon járta meg új és új bemutatókkal a vidéki színházakat, aztán itt-ott külföldön is. Az első vidéki bemutatón, 1970 őszen Veszprémben Pethes György teljesen abszurd stílusban játszatta, minthogy én azt

írtam, a főszerep a televízió, amit a színpad nyílása jelképez, vagyis a velünk szemben játszó színészek előre figyelve azt nézik, ezt Pethes szó szerint értelmezte, és a színészek szinte nem is néztek egymásra, csak kifelé. Másrészt volt ebben némi ellenjáték a hangoztatott vígszínházi stílussal szemben. Ahogy Egerben Zsámbéki Gábor naftalin szagú, sűrű, kispolgári miliót rendezett be, befőttes üvegekkel a szekrény tetején. Máshol, szerintem téves elképzelésből, egy tévé doboz belseje volt kifordítva a mindenféle vezetékkel. A prágai előadás magán viselte a cseh, fanyar humort, a németországiak a szikárabb stílust, Leningrádban Tovsztonogov rendezése a darab keserűbb színeit emelte a komédia fölé. De lényegében mindig, mindenütt ott ültek, éltek a már az egész világot meghódított televízió előtt, a képernyőt bámulták ha unottan, ha kritikával is, de nem egymást, a mondandó mindenütt a lassan, de biztosan terjedő elidegenedésről szólt.

A darabot nem mindenütt engedélyezték. Hiába kaptam rá például Braziliából opciót, az ottani ügynökség azzal utasította el a darabot, hogy Emberfi szerepeltetése blaszfémia. Ugyancsak ez volt a lengyelek véleménye is, de a krakkói televízióban megrendezték, és vidéki városaikban mégiscsak játszották, csupán Varsóban nem. Krakkóban tévéjátékként is elkészítették. A rendező a lehető legjobb megoldást találta ki, egyetlen gépállásból vette fel, ami azt a látszatot keltette, mintha a dobozból látnánk a szobát, s hogy még hatásosabb legyen, a második rész előtt bemozdította a képet, és egy vékony víz csíkot folytatott le az objektív előtt azzal a szöveggel, hogy : ezerszer mondtam, ne tegyétek a vázát a tévé tetejére! Itthon Várkonyi készült a tévére vinni, a módosított forgatókönyvet el is készítettem, elvittem neki a lakására, de már késő volt, a betegség elragadta. Ruszt Józsefre bízták a forgatást. Részben új szereplőkkel készítette el (a Bódog házaspár Tolnay Klári és Pataki Jenő lett,) de nem lett sikeres. A lengyelek még egyszer megcsináltatták a magyar Radó Gyulával, és ugyancsak képernyőre vitték a görögök is. A hetvenes évek elején a filmgyár is jelentkezett, Kardos G. Györgyöt bízták meg a forgatókönyv elkészítésével, de már akkor kiderült, hogy nem filmre való. Én magam sem hittem benne, igazából nem bántam, hogy letettek róla. Visszatérve a külföldi bemutatókra: baj volt a románokkal is, azzal hitegettek, hogy előbb majd román nyelven adják elő, és csak aztán magyarul, végül sehogy sem mutatták be.

Itthon a darabbal politikailag nem volt semmi baj, nyilván Várkonyi személye is biztosíték volt, de arra jól emlékszem, hogy amikor, rövidebb a bemutató után, a pozsonyi vendégjátékokra készült az együttes, és Aczél György megnézte az előadást, akkor Várkonyi várta a véleményét. Ott voltam, amikor kijött az előadás végén, bólintott, és azt mondta: Rendben van, nem parabola! És utazhattak.

Azon nem csodálkoztam, hogy az úgynevezett szocialista államokban értették, de már az első, finnországi bemutató előtt is azt kérdeztem, hogy amit én az itteni társadalmi élményeimből írtam, nem lesz e számukra érthetetlen vagy érdektelen. Azokra a hétköznapi bosszúságokra gondoltam, amiket a szereplők emlegetnek, hiszen Finnország kapitalista ország, az ottani emberek nem tapasztalhatják meg azokat amiket mi naponta megélünk, de

azt kellett látnom a bemutatón, hogy darabot éppen úgy fogadták, mint itthon. Mert ha azt nem ismerték is, hogy gondot okozna valami civilizációs kényelmetlenség, de az emberi kapcsolatok elsilányosodását, a lélektől-lélekig viszony kiürültségét, az önzést és közönyt igen. És így volt ez Törökországban is meg Norvégiában, Svédországban.... és mindenütt Párizstól Vlagyivosztokig.

Nemrég történt, hogy a hetes buszon utazva leült velem szemben egy középkorú úr, már felszállás közben fülén volt a mobilja, telefonált és telefonált, ült velem szemben és telefonált, közben rám-rám nézett, majd amikor befejezte, bocsánatot kért. – Elnézést, tudom, ön írta az Adáshibát. Ne haragudjon....látja, én is rabja vagyok a technikának. Az egyetemen tanítok, a fiatalok kezében ott az okos telefon, nem egymással beszélgetnek a fiúk meg a lányok, hanem a mobiljukat nyomkodják....

A technika fejlődését nem kell, nem szabad, de nem is lehet megállítani. Az Adáshibát sem a televízió ellen írtam. Ostobaság lett volna. Jelképnek használtam, mindannak a megtestesítésére, ami a fejünkre nőtt, s amit nem eszközként, hanem elbűvölten használunk. Ahogy manapság is már sok mindent. „ Na, a mobilról is lehetne írni egy új Adáshibát” – mondják, akik még emlékeznek rá, és ismernek. Nem kell írni róla. Abban a helyzetben már ez is benne van.

Lassan ötven év telt el a bemutató óta. itt-ott műsoron van manapság is. Pedig az élet körülményei sokat változtak. A körülményei. De a lényeg?...

Hálával emlékezem Várkonyi Zoltánra, a darab ősbemutatójának rendezőjére. Nem mindegy milyen egy első bemutató. Meghatározza a mű sorsát. Tudjuk, Molnár Ferenc remekének, az Üveg cipőnek szereposztási tévedés miatt szerencsétlenül sikerült a premierje. A fiaskó hosszú időre visszavetette a színművet, a rossz emlék beidegződött. A hatvanas években a zenés darabokra (musicalra) a Szinetár- Petrovics – Ungvári hármassal létrejött Petőfi Színház felfedező kedve és egy nagyszerű színésznő, Domján Edit kellett hozzá, hogy újra és már végérvényesen életre keljen. Nem tudom, ha nem Várkonyi rendezői zsenije indítja útjára az Adáshibát, ilyen töretlen lett volna az útja a bemutatót követő évtizedekben. Szinte a sajátjának tekintette, olyannyira, hogy amikor 1973-ban a miskolci Nemzeti Színház 150 éves fennállásának ünnepi évadjára kértek tőlem darabot, s megírtam nekik a Hongkongi paróka című satírámat, már neheztelt, s bár a bemutató után felkínáltam a Vígszínháznak, elutasította. De nem csak azért, mert - mint mondta – nem fogok egy vidéki premiért utánjátszani, hanem megbántottságból is. Ami csak fokozódott akkor, amikor a budapesti Nemzeti Színház elkértem és néhány hónappal később bemutatta a Katona József Színházban, az Adáshibát (igaz, csak rövid időre, de) levette műsorról, persze közben Halász Judit is terhességi szabadságon volt, aztán megkérdezte, ki játszotta vidéken a szerepét, Csomós Marit ajánlottam, talán egy esztendeig vele indultak tovább az előadások. És aztán az Adáshiba a Váci utcában a Pesti Színházban, a Hongkongi meg a Petőfi Sándor utcában a Katonában párhuzamosan ment. Várkonyi megbékélt, és megrendezte az Itéletnapig című darabomat a televízióban Páger Antallal és Garas Dezsővel...

Néhány éve akadnak rendezők, akik úgy vélik, adaptálni kellene a mára. Kövesse a mai élet körülményeit, legyen például sok csatornás a tévé és így tovább. Aztán megértik, hogy nem lehet. A múltra való hivatkozások, Bódogék múltja, a társadalmi és politikai utalások, de maga a holdra szállás közvetítése is olyan kötő anyagok, amelyek nem teszik lehetővé a belenyúlást. Rövidíteni lehet, a két felvonást egyé csökkenteni lehet, ezt meg is tették, mégpedig úgy, hogy nem csorbult a mű, (Keszég László Nyíregyházán nagyszerű előadást hozott létre így.) Ötven év alatt sok minden változott, már nem gond a telefonálás, nem hatszáz forint egy albérlet, és így tovább, de ez - a tapasztalataim szerint - cseppet sem befolyásolja a darab érthetőségét, sőt átélhetőségét, s még inkább azt sem, hogy ne érezzék meg belőle a lényegét: ne szakítson el egymástól bennünket, ne tegyen rabbá minket a technikai civilizáció.
